

in Ukraine, but existed only in the form of ideas and doctrines, whereas the direct had some practical experience in the center (the Chamber, the Boyar Duma, the Cossack councils) and in the field (the community, the peasant stairs). Therefore, the doctrinal development of issues of local self-government, and not parliamentarism, has gained greater perfection in the writings of Ukrainian thinkers. And its traditional weight is felt in the present: in the legislative regulation of local self-government, and even in matters of improvement of parliamentarism, when the benefits of the introduction of bicameral parliament in Ukraine is considered to be the provision of the second chamber of representation of the regions. Bodies of local self-government were considered both as organs of the people's power and as bodies of state power.

Key words: local government, decentralization, idea

УДК 342.7

Мудриєвська Л.М.

кандидат філософських наук,
кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпровський національний
університет ім. Олеся Гончара)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-5-39-43

ПОЗИТИВІСТСЬКИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ У ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ (кінець XIX – початок XX ст.)

Досліджено питання гарантування суб'єктивних прав у різних формах правління, а також визначено особливості суб'єктів права як носіїв суб'єктивних прав і юридичних обов'язків в українській позитивістській думці кінця XIX – початку XX сторіччя.

Ключові слова: суспільство, держава, правові гарантії, суб'єкт.

Постановка проблеми. Мета. Вивчення наукового спадку прихильників позитивістської парадигми юридичної думки необхідно сучасним дослідникам для розширення методологічної бази історико-правових досліджень, що є нагальним завданням наукового розвитку. На сучасному етапі розвитку юридичної науки ще й досі повністю не склалася система методологічного пошуку, що викликає потребу дослідити різноманітні підходи до дослідження права та його історії. Саме позитивістський напрям отримав найбільше розповсюдження в історико-правових та теоретичних дослідженнях права в російській на українській правовій думці кінця XIX – початку XX сторіччя.

Аналіз публікацій, в якій започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідження природи прав людини і громадянина нараховують не одне століття. Як тільки виникла держава, яка встановила визначений обсяг прав для кожного її жителя, виникла і потреба дослідити правильність цих норм та їх відповідність бажанню більшості. І тут виникає таке явище, як правильне закріплення у законодавстві держави прав і обов'язків двох сторін суспільного існування – суспільства і держави, але при цьому існує неможливість або небажання держави виконувати свої обов'язки стосовно громадян у повному обсязі. Тобто відсутність дієвого механізму захисту окремо взятої особи від свавілля держави. Таке положення справ зацікавило видатного історика права, дослідника західноєвропейського і слов'янського права Ф. В. Тарановського.

Виклад основного матеріалу. Ф. В. Тарановський зазначав, що дотримання власних законів є для державного абсолютизму психологічно і політично неможливим. Абсолютні правління відрізняються між собою тільки за ступенем відхилення в них державної влади від встановлених і визначених нею самою правових принципів і законодавчих визначень [1, с. 147]. Ступінь цього відхилення у Московській державі був більшим, ніж в інших сучасних їй абсолютних монархіях. Але він зауважував, що незабезпеченість у вигляді загального правила здійснення правових принципів і законодавчих визначень послаблює значення, але не відміняє самого факту визнання відповідних принципів і

наявності відповідних установ у законах. Для того щоб характеристика правового стану епохи була повною і об'єктивною, необхідно вказати на те, що, незважаючи на всю непривабливість правової дійсності, законодавство все ж таки містить у собі визнання державною владою відомих правових принципів і деяких правових гарантій, що впливають з цього визнання.

При багатьох порушеннях цих принципів у більшості випадків все ж таки дотримувались. Якщо ж думати інакше, то стає незрозумілим, чи міг взагалі існувати державний устрій, що заснований на постійному принципіальному безправ'ї. На думку Ф. В. Тарановського, таке взагалі неможливо і задача історика-юриста полягає в поясненні, яким чином при фактичному безправ'ї державне правління не тільки утримувалося, але і задовольняло життєві потреби суспільства у визначену епоху. Це пояснюється двома обставинами: по-перше, тим, що державна влада, хоча і формально, але визнавала обов'язковість для себе відомих правових принципів та відповідно до цього встановлювала у законі деякі гарантії; по-друге, тим, що суспільство того часу далеко ще не усвідомило цінності людської особистості взагалі і категоричності ідеї права, а тому мирилося з розповсюдженням порушення правових принципів і законів і задовольнялося невисоким рівнем їх виконання [1, с. 148]. І це дійсно так. Суспільство повинно зростати у своєму розумінні неможливості порушення тих норм, які є системоутворюючими в побудові взаємної поваги кожного до кожного. До того часу, поки суспільство допускає порушення такої константи, як права людини, держава буде випробовувати його на міцність у його бажанні жити краще.

Більш-менш повне відтворення закріплених прав і свобод людини можливе тільки у правовій державі.

Як вважав Ф. В. Тарановський, у розвитку правової держави можна виділити дві стадії: перша характеризується встановленням законності правління, друга – понад законності правління – ще і визнанням суб'єктивних публічних прав підданих, які через це стають громадянами. Законність правління характеризує той державний порядок, при якому встановлюється верховенство закону як у формуванні влади, так і в її здійсненні. У діяльності державних органів це верховенство проявляється у правильній, регламентованій ієрархічній формі володарювання, чіткому розподілі функцій судових та адміністративних органів. Вищі органи наділені правом керівництва і нагляду за діяльністю підпорядкованих органів, які, у свою чергу, наділені обов'язком визначеної службової підлеглості вищим. Законність правління забезпечувала виконання приватних і загальних інтересів шляхом обмеження державного свавілля, але це забезпечення мало, швидше, фіктивний характер, було «рефлексивною дією права», тому що державна влада реагувала на закон як на регулюючу норму її діяльності, а отже, і діяльності органів влади, а не займалася задоволенням суб'єктивних прав підданих.

Перш ніж визначити класифікацію прав людини, надану правознавцем, треба розглянути його погляди на суб'єкта права, тобто носія цих прав і обов'язків.

Суб'єктами правовідносин визначаються фізичні та юридичні особи, властивості яких відповідають сучасним уявленням. Цікаво, як Ф. В. Тарановський класифікував види юридичних осіб: до першого класу він відніс юридичних осіб, які виступають як корпорації, – політичні союзи, союзи для досягнення релігійних, наукових, промислових, торгових цілей; до другого класу – юридичних осіб, які володіють майном для визначених цілей. Отже, вчений, на відміну від сучасних теоретиків права, виділив класи юридичних осіб, незалежно від майна, яким вони володіють, а залежно від цілей, які вони мають. «Для виникнення юридичної особи, – міркував він, – потрібне спеціальне визнання її державною владою, тобто щоб державна влада наділила ту чи іншу установу або корпорацію осіб якостями відокремленого суб'єкта права, що і робить державна влада в особливому акті про створення юридичної особи. Подібні акти видаються або для кожної юридичної особи окремо, або для цілих категорій юридичних осіб». Отже, тут не згадується про майно, яким володіє юридична особа, і взагалі не стоїть питання про обов'язкову наявність майна як про визначальну властивість юридичної особи.

Крім цього, всі суб'єкти володіють такою характеристикою, як правоздатність. І хоча правоздатність можна віднести до сфери суб'єктивного права, Ф. В. Тарановський вважав, що цією здатністю людину як суб'єкта юридичних відносин наділило об'єктивне право. «Здатність бути суб'єктом юридичних відносин називається правоздатністю, – формулює він. – Оскільки юридичні відносини складаються з права і обов'язку, з яких

перше являє його активну сторону, а друге – пасивну, то і правоздатність слід розрізняти як активну, так і пасивну. Активна правоздатність є здатність бути суб'єктом права (домагання), пасивна – здатність бути суб'єктом юридичного обов'язку. Правоздатністю не є будь-яка природжена властивість людини, а особлива якість, якою об'єктивне право наділяє як фізичних осіб, так і юридичні.

Сучасна правосвідомість і діюче право виходять з основного принципу, згідно з яким всі люди визнаються правоспроможними як у пасивному, так і в активному значенні. Такий принцип встановився шляхом довгого історичного процесу».

На нашу думку, спеціальний інтерес дослідників має викликати дана правознавцем класифікація правоздатності: поділ на активну і пасивну. У сучасній теорії права не існує такого поділу, проте його класифікація сприяє більш різнобічному і критичному вивченню цієї правової матерії.

Більш змістовними частинами правовідносин вчений вважає право та обов'язок, адже саме юридичні відносини є поєднанням цих елементів. Там, де немає домагання, немає суб'єктивного права. Суб'єктивне право та обов'язок «являють собою корелятивні елементи юридичних відносин». Це означає, що наявність одного з них обов'язково передбачає наявність іншого, поодинокі вони існувати не можуть», – визначає Ф. В. Тарановський. З цим питанням нерозривно пов'язане і питання наявності суб'єктивного права у приватному і публічному праві.

Деякі вчені (наприклад, Г. Ф. Шершеневич) вважали, що приватне і публічне право відрізняються різним складом елементів юридичних відносин. Приватноправові відносини мають чотиричленну структуру – суб'єкт, об'єкт, обов'язок і домагання; публічне право, у свою чергу, має лише тричленну структуру – суб'єкт, об'єкт, обов'язок. У публічному праві взагалі немає суб'єктивних прав, держава – не суб'єкт права.

Ф. В. Тарановський рішуче не погоджувався з такою науковою позицією. На його думку, юридичних обов'язків без відповідних їм домагань взагалі не може бути. Не може їх бути і в публічному праві. «У публічному праві не може бути все зведене до обов'язків агентів влади, – зазначав він, – тому що, по-перше, існують публічно правові обов'язки громадян, і, по-друге, тим й іншим обов'язкам відповідають певні домагання. Домагання ці належать державі як юридичній особі і завдяки ієрархічній організації державного устрою пред'являються і здійснюються вищими органами стосовно тих, які стоять нижче».

В результаті аналізу різних точок зору на відмінність приватного і публічного права, вчений сформулював власне бачення цього питання. «Ми можемо відрізнити публічне і приватне право, за такою ознакою: публічними визнаються всі ті юридичні відносини, в яких одним із суб'єктів є держава (через свої органи), зі своїм специфічним характером носія примусової влади; приватними визначаються ті відносини, в яких держава як суб'єкт відсутня або виступає на одній стороні відносин, але тільки як носій майнових інтересів (фіск, казна)».

Для подальшого дослідження структури приватного і публічного права, з'ясування суб'єктів правовідносин у цих галузях права Ф. В. Тарановський знову використовує дедуктивний і системний методи. Це проявляється у тому, як він розглядає складові, що входять до приватного і публічного права. До системи приватного права вчений відносить сімейні і майнові відносини, які, у свою чергу, розподіляються на речові, зобов'язальні і спадкоємні. У публічному праві виділяються: 1) державне право (воно визначає організацію державної влади і відносини між державою і громадянами); 2) адміністративне право – предмети, завдання і форми управління; 3) фінансове право – державні прибутки і витрати; 4) кримінальне право – злочини і покарання за їх скоєння; 5) судове право – судовострій і судочинство, з поділом його на цивільне, торгове і кримінальне. Окремо виділяється міжнародне право, яке також поділяється на публічне і приватне, відповідно до наявності відносин між державами і становищем окремих осіб у міжнародному обігу. Канонічне право, на думку вченого, поділяється так само на публічне і приватне, залежно від наявності в юридичних відносинах церкви як одного із суб'єктів.

Далі, відповідно до еволюційної теорії Г. Спенсера, прихильником якої був Ф. В. Тарановський, він визначає, що «поділ права на публічне і приватне не має постійного характеру протягом всієї історії. Навпаки, розділова грань між цими двома областями права рухається. Вона рухалася і рухається то в одну, то в іншу сторону, залежно

від положення мінливого начала особистості і начала влади в людській спільноті. Протягом довгого історичного часу правове положення особистості визначалося виключно служінням владі – з одного боку. З іншого боку, сама влада була юридично приватним надбанням її власника, і тільки шляхом послідовного і довгого історичного процесу набрала форми усупільнення, відповідної її об'єктивній задачі у спільноті».

З пропозиціями про включення окремо до видів права суспільного права (Р. Моль) Ф. В. Тарановський категорично не погоджується. Суспільне право, яке регулює діяльність суспільних союзів, – переконаний він, – за своїм характером може бути віднесене до публічного права, бо суспільні союзи мали самостійне значення лише до моменту утворення нової централізованої держави, а після цього саме держава делегувала їм повноваження.

Вищий рівень проникнення права в державну організацію (тобто правову державу) Ф. В. Тарановський визначав як «принципове визнання юридичних відносин між державою та підданими у порядку правління і, виходячи з цього, встановлення суб'єктивних публічних прав громадян». Під «публічними суб'єктивними правами» він мав на увазі політичні за своєю суттю права, а саме: право на участь у владі, право на свободу від влади і право на сприяння владі. Тобто критерієм класифікації суб'єктивних прав правознавець обрав ступінь свободи особи від впливу і контролю влади. Влада як встановлює правові приписи поведінки кожної людини, так сама і порушує їх. Тому в особи повинна існувати визначена міра свободи від влади та її тиску.

Висновки. Визначаючи головні риси правової держави, Ф. В. Тарановський дійшов висновку, що правова держава може існувати лише при поєднанні законності правління і системи суб'єктивних прав, які доповнюють одна одну. Законність визначає правові форми прояву державної влади, а система суб'єктивних прав показує правові межі для прояву державної влади. Вчений пропонував встановити систему суб'єктивних прав у так званих основних (конституційних) законах, які стоять вище всіх інших (звичайних) існуючих у державі законів. Припиняти дію цих прав можна тільки у надзвичайних випадках, на ґрунті основних законів, що визначають компетенцію надзвичайного указаного права в порядку верховного правління. Таким чином, вчений визначив один з головних принципів конституційних (суб'єктивних) прав, що закріплені в сучасних конституціях демократичних країн: принцип невідчужуваності прав. Саме основні закони вказують межі втручання держави у громадянські права і встановлюють юридичні гарантії захисту прав особи, наприклад, такі, як адміністративний позов.

Визначаючи задачі історика-юриста при дослідженні певної історичної епохи, особливо розвитку правової культури, Ф. В. Тарановський закликав не підтримувати ні в якому разі заперечувальні утопічні уявлення про минуле, а навпаки, обов'язково досліджувати існуючий правопорядок крізь призму динамічного відтворення і гарантування суб'єктивних прав особи державною владою.

Бібліографічні посилання

Тарановский Ф. В. История русского права / под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. Москва, 2004.

Надійшла до редакції 29.11.2018

SUMMARY

Mudriyevskaya L.M. Positive approach to determination of subjective rights in legal status (end of XIX – beginning of XX century). Society should grow in the sense of impossibility to violate the norms that are system-forming in the construction of this castle of mutual respect for everyone to everyone. By the time society tolerates violations of such constate as human rights, the state will test it for strength in its desire to live better.

More or less complete reproduction of the enshrined human rights and freedoms is possible only in a legal state.

F.V. Taranovsky defined the higher level of penetration of the right to a state organization as "a principled recognition of legal relations between the state and subjects in the order of government and, on this basis, the establishment of subjective public rights of citizens". Under "public subjective rights" he meant, rather, political in its essence, rights, namely: the right to participate in power, the right to freedom from power and the right to promote power. That is, the criterion for the classification of subjective rights lawyer chose the degree of freedom of the individual from the influence and control of power. The authorities establish the legal precepts of the behavior of each person, the same and violates them. Therefore, a person must have a certain degree of freedom from power and pressure.

In defining the main features of the rule of law, F.V. Taranovsky came to the conclusion that a legal state can exist only when combined the rule of law and the system of subjective rights that

complement each other. Legitimacy defines the legal forms of manifestation of state power, and the system of subjective rights shows the legal limits for the manifestation of state power. The scientist proposed to establish a system of subjective rights in the so-called major (constitutional) laws, which stand above all other (ordinary) existing laws in the state. The deprivation of the exercise of these rights is possible only in emergency situations, on the basis of the basic laws defining the competence of the extraordinary indicated right in the order of supreme rule.

Keywords: *subject of law, subjective rights, the rule of law, political rights.*

УДК 341

Переп'олкін С.М.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

Жовтоніжка Л.М.

аспірант
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-5-43-47

ФЕНОМЕН ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Надано характеристику правової природи Загальної декларації прав людини та висвітлено вплив її положень на зміну поглядів щодо розуміння прав людини, формування сучасної концепції прав і свобод людини та практичну реалізацію принципів цієї концепції на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях. Акцентовано увагу на необхідності підготовки нашою державою офіційного перекладу тексту Загальної декларації прав людини та його розміщення на офіційних сайтах органів державної влади і місцевого самоврядування України.

Ключові слова: *декларація, права людини, міжнародне право, Організація Об'єднаних Націй, Україна.*

Постановка проблеми. Права людини є невід'ємним надбанням усіх людей, без будь якої дискримінації на підставі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного або соціального походження чи будь-якого іншого аспекту. Їх визнання, гарантування, повага і вільне здійснення на початку ХХІ ст. сприймаються переважною більшістю держав як імператив, відступ від якого є неприпустимим. Проте такою ситуація навколо прав людини була не завжди. Тисячі людських генерацій змушені були виживати в умовах, коли церква офіційно проголошувала, що грішники (люди) не заслуговують на захист своїх прав, оскільки їхнє життя від народження є гріховним, а також тому, що головне своє призначення людина виконує у потойбічному, а не у реальному житті; населення держави поділялось на громадян та рабів, а, як загальновідомо, раби не могли мати жодних прав; права належали лише правлячій верхівці (особам, що володіли суверенітетом: монархи, феодалі), а за представниками народу (підданими) закріплювалися лише обов'язки (відповідну аналогію можна застосовувати і до держав з тоталітарними або расистськими режимами в тій частині, коли представники підвладної, керованої, народної більшості фізично знищувалися або виснажливо працювали до останнього подиху) тощо.

Людство протягом багатьох століть намагалося змінити підходи до розуміння прав людини. Так, у XV ст., завдяки роботам Віторія, Ласкаса, Мюнцера, Лютера та Кальвіна людину почали розглядати як особистість, що володіє власною внутрішньою свободою. Гроцій, Спіноза, Гоббс, Руссо, Локк закликали відмовитися від залежності людських відносин від релігії та визнати, що їх принципи виходять із самої природи людини, тобто її природного права. Значну роль для формування сучасної концепції прав людини відіграли такі загальновідомі внутрішньодержавні акти, як Декларація незалеж-